

II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı

Enterprises of Restructuring of Province Industrial Schools in Second Constitutional Era: Regulations of Province Industrial Schools

Mehmet Ali YILDIRIM*

Öz

Vilayet sanayi mekteplerinin temelini 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te açılan ıslahhâne teşkil etmektedir. Paşanın bu çok amaçlı girişimi başarı ile neticelenince evvela Rusçuk ve Sofya'da ardından da birçok Anadolu vilayetinde yerel yönetim ve eşrafın maddi destek sağladığı ıslahhâneler birer birer faaliyete geçtiler. Kuruluşları itibarıyla kimsesiz çocukların barındığı ve iaşelerinin temin edildiği birer kozmopolit hayır kurumu olarak ön plana çıkan ıslahhâneler zamanla ilköğretim düzeyinde mesleki eğitim kurumlarına dönüştüler. Abdülhamid devrinin ilk yıllarından itibaren açılan veya hâlihazırda açık olanlar ise Hamidiye Sanayi Mektepleri olarak isimlendirildiler. Genellikle vilayet merkezlerinde yer almaları hasebiyle aynı zamanda Vilayet Sanayi Mektepleri olarak ta nitelendirildiler. Mithat Paşa tarafından hazırlanan ve 1867 yılında yürürlüğe giren Islahhânelere Dair Nizamnâme söz konusu mekteplerin yapısını düzenlese de her mektep daha ziyade yerel inisiyatif ile şekillendirilmişti. İdareleri, kapasiteleri, mesleki eğitim programları ve eğitim süreleri de bütçeleri nispetinde gelişim göstermişti. 1911 yılına gelindiğinde ise ülkenin sanayi ve eğitim açısından ulaştığı noktaya göre güncellenmek istenen vilayet sanayi mektepleri, Ticaret ve Nâfia Nezareti tarafından hazırlanan program çerçevesinde yapısal olarak dönüştürülmeye çalışıldı. Dolayısıyla bu araştırmanın kapsamı öngörülen dönüşümün dayandığı programı, tarihsel gelişim çerçevesinde değerlendirmek olacaktır.

Anahtar kelimeler: II. Meşrutiyet, Islahhâne, Sanayi Mektebi, Mesleki Eğitim.

* Yrd. Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
www.maliyildirim@kilis.edu.tr

Abstract

Nish Children's Home opened in 1863 by Midhat Pasha constitutes a basis of Province Industry Schools. When Midhat Pasha's multi-purpose attempt works out, the Children's Home supported by local government and notables financially first in Sofia and then Ruse in many Anatolian province were in service. When it was founded, Children's Home was a cosmopolitan charity which provides food and shelter to homeless children. On the other hand, in the course of time it turned into the vocational education institutions in primary school level. These institutions opened or already opened in the early years of Abdülhamid era were named Hamidiye Industrial Schools. Because of taking part in province centers in general they were also called Province Industrial Schools. Although "Children's Home Regulations" prepared by Mithad Pasha and went in effect in 1867 organized general structure of the schools, each school was shaped rather by local initiative. Administrations, capacities, vocational education programs and also training periods of the schools developed in proportion to their budgets. By 1911 Province Industrial Schools were tried to be updated structurally within the framework of Ministry of Trade and Public Works to achieve the objectives as in the industry and education level of country. Accordingly, this research is to evaluate program which envisages the transformation of the Province Industrial Schools within the framework of historical development.

Key words: *Second Constitutional Era, Children's Home, Industrial School, Vocational Education.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde sivil mesleki-teknik eğitimin çağdaş bir kurum bünyesinde verilmesi düşüncesi ilk olarak 1848 yılında Zeytinburnu'nda Sanayi Mektebi açma teşebbüsüyle ifade bulmuş ancak olumlu netice elde edilememiştir¹. 1850 yılında bu alan özelinde ikinci bir girişimde daha bulunulduysa da yine sonuç alınamadı².

Ülke esnafının yeterli teknik ve donanımdan yoksun olduğu, dolayısıyla birçok sanayi ürünün Avrupa'dan ithal edildiği özeleştirisi ile 1862 yılı sonlarında gündeme alınan üçüncü teşebbüs ise öncekilere nazaran daha ciddi idi³. Nitekim evvela bir komisyon kuruldu ve İslah-ı Sanayi Mektebi adıyla açılacak olan mektep için detaylı rapor hazırlandı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı nedeniyle teşkilat yapısı, eğitim-öğretim programı ve diğer teferruatı komisyon marifetiyle belirlenen mektebin açılması 1868 yılına kadar ötelendi⁴.

¹ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, s.627-628.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR.TO.) (Dosya No) 411/(Gömlük No)10 (16 Mart 1850).

³ BOA., (İrade Dâhiliye) İ.DH. 497/33809 (12 R 1279/7 Ekim 1862).

⁴ Bkz. Adnan Giz, "İstanbul'da İlk Sanayi Mektebinin Kuruluşu", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, S.35, İstanbul, 1969, s.20; Ergin, a.g.e., C.I-II, s.629-630; Faik Reşit Unat, *Türkiye*

Merkezde girişimler bu doğrultuda devam ederken 1861 yılında Niş'e vali olarak tayin edilen Mithat Paşa⁵, Osmanlı Devleti'nde mesleki-teknik eğitime yönelik en etkili dönüşümü özgün bir kurum tesis etmek suretiyle başlatmış bulunmaktaydı. İlk defa 1863 yılında yetim ve kimsesiz çocukları bir çatı altında toplayarak adına ıslahhâne dediği bu kurumun sayısal olarak gelişimine de yine Paşa önyak oldu⁶ ve Tanzimat döneminde birçok Anadolu ve Rumeli vilayetinde ıslahhâneler açıldı⁷. 1868 yılından itibaren ıslahhâneler, açıldıkları vilayetin sanayi mektebi olarak anılmaya başlandılar⁸. Abdulhamid devrinde ise *Hamidiye Sanayi Mektepleri* olarak adlandırıldılar⁹.

Vilayet sanayi mektepleri ilk zamanlar açıldıkları bölgenin özelliği nedeniyle daha ziyade birer hayır kurumu görünümünde idiler. Nitekim Balkanlardaki siyasi karışıklık nedeniyle kimsesiz kalan ve sokak köşelerinde sefalet içerisinde bulunan hatta asayiş noktasında toplumu tehdit eden Müslim ve Gayrimüslim çocuklar bu kurumların oluşumuna zemin hazırlamışlardı. Mithat Paşa evvela söz konusu kimsesiz çocuklara sağlıklı ve güvenli bir ortam hazırlamak istedi. Ahalinin dikkatini bu yöne çekerek harekete geçti ve onlara barınacak bir yer tahsis etti. Yardımlar toplamak suretiyle giyim kuşamlarını ve yiyeceklerini temin etti. Ardından sanat erbabı ustalar ile hocalar tayin ederek eğitim alma imkânı sundu. Son olarak

Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.80b; Rifat Önsoy, *Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s.117; Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s.168, 199-211.

⁵ *BOA.*, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)* 21/924(23 B 1277/4 Şubat 1861).

⁶ Karakoç Sarkis, *Külliyyât-ı Kavânîn*, Nr.5099, s.193; Reşit Unat, "Niş İslahhânesinin Kuruluş Tarihini Aydınlatan Bir Belge", *Meslekî ve Teknik Öğretim*, Ağustos 1962, S.114, s.5-6.

⁷ Ergin, *a.g.e.*, s.632-633; Cemil Öztürk, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: İslahhâneler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul, 1995, s.430-432; Bekir Koç, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6/2, s.116; Yıldırım, *a.g.t.*, s.171-172.

⁸ Yıldırım, *a.g.t.*, s.180.

⁹ *Birusa'da tesis ve inşa ve vilâdet-i hümayun-ı hazret-i padişahiye müsadif yevm-i firuzda resm-i küşâdı icra olunan sanayi mektebinin nam-ı namı-ı mülükâneye nisbetle tevsimi karin-i müsaade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi olmağla... BOA.*, (*İrade Hususi*) *İ.HUS.* 79/53 (24 Ş 1317/28 Aralık 1899); *Selanik İslahhânesi'nin nam-ı namı-ı mülükâneye nisbetle "Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi'i" tesmiyesine Selanik vilâyet-i celilesinin tahrirat-ı maruzatı üzerine müsaade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi şayan buyrulmuş olmağla... BOA.*, *İ.DH.* 1256/98560 (5 CA 1309/7 Aralık 1891); Diyarbekir Sanayi Mektebi'ne Hamidiye isminin verilmesi ile ilgili olarak bkz. *BOA.*, (*Yıldız Mütenevvi Maruzat*) *Y.MTV.* 202/18 (20 Nisan 1316/3 Mayıs 1900); Hatip Yıldız, *Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007, s.218. Genel bilgi için ayrıca bkz. Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Editörler: Osman Okyar, Halil İnalçık, Ankara, 1980, s.290.

ta gayrimenkul ve dilekçe harcı gibi değişik kalemlerden oluşan daimi gelir kaynakları sağladı¹⁰.

Tanzimat dönemi boyunca açılan her ıslahhâne diğerine emsal teşkil etti. Kabaca öğrenci kaynaklarını kimsesiz çocuklar, eğitim-öğretim programlarını teorik olarak en basit seviyede ilköğretim dersleri, mesleki olarak terzilik, kunduracılık, matbaacılık ve diğer yerel sanatlar oluşturdu. Gelir kaynakları ahali tarafından yapılan yardımlar ile kira ve ürün satışından elde edilen gelirlerden meydana geldi. İlk zamanlar bir nazırın/müdürün idaresi altına verilen ıslahhânelerde birer kâtip ve sandık emini görev yapmaktaydı. İdari kadroları gelişimleri nispetinde şekillendi. Dersler Türkçe konuşan Müslim ve Gayrimüslim çocuklara Müslüman hocalar tarafından, Türkçe bilmeyen Gayrimüslim çocuklara kendi dil ve inançlarına mensup hocalar tarafından verilmekteydi. Mesleki eğitimden de esnaf arasından seçilen sanatında ehil ustalar sorumluydu.

Bütün ıslahhâneleri standart bir yapıya kavuşturma düşüncesi ise “Islahhânelere Dair Nizamnâme” ile hayata geçirildi¹¹. Söz konusu nizamnâme yine Mithat Paşa tarafından Tuna Vilayetinde bulunan ıslahhâneler için Niş Islahhânesi’nin açıldığı tarihten itibaren uygulanan talimat, tembihat ve teamüllerin bir araya getirilmesiyle hazırlanmıştı. 1871 yılında yayımlanarak *umum ıslahhâneler* için referans oldu¹².

1. Tanzimat Dönemi’nden Sonra Vilayet Sanayi Mekteplerine Genel Bir Bakış

Vilayet sanayi mekteplerinin ortaya çıkışı ve yayılması Tanzimat dönemine tesadüf etmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde mektepler, şartlar ve açılış amaçları çerçevesinde başarı sağladılar ve rağbet gördüler. Kısa sürede ülke geneline yayılarak mesleki eğitim kurumlarına dönüşmeye başladılar. Terzilik ve kunduracılığın yanı sıra farklı mekteplerin programlarında marangozluk, dokumacılık, dericilik, saraçlık, boyacılık, hasırcılık, dikiş makineciliği, müretteplik, mücellitlik ve litoğraflık gibi güncel ve geleneksel sanatlar yer aldı¹³. Ancak gelişimleri mesleki eğitim noktasında çağın gereklerine göre gerçekleşmedi.

¹⁰ İhsan Şerif, “Mithat Paşa-Sanayi Mektepleri”, *Tedrisat Mecmuası*, Sene 5, Numara 3-30, s.66; Yıldırım, *a.g.t.*, s.181-184.

¹¹ Nizamnâme metni için bkz. Karakoç Sarkis, *Külliyyât-ı Kavânîn*, Nr.5099, s.193 vd. (*Mecmua-i Nizâmât-ı Vilâyât*, 27 Ramazan 1283/2 Şubat 1867 tarihinde risale şeklinde Tuna Vilâyeti Matbaası’nda tab olunmuştur); *Düstûr*, Birinci Tertip, C.II, s.277-295.

¹² *Düstûr*, Birinci Tertip, C.II, s.277; Yıldırım, *a.g.t.*, s.185.

¹³ *Salnâme-i Vilâyet-i Sivas*, H.1287 (1870), s.83; *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum* H.1291 (1874), s.55; *Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu* H.1293 (1876), s.69; *Salnâme-i Vilâyet-i Adana*

Abdulhamid devrinin ilk yıllarında ekonomik sıkıntılar nedeniyle mekteplerin bir kısmı kapandı bir kısmı ise kapanma noktasına geldi. Diğer taraftan 1890'lı yıllara doğru teşvik ve destek ile iyileştirme girişimlerine mazhar oldular. Kapanan mekteplere Sultan Abdulhamid'in adına nispetle "Hamidiye" unvanı verilerek yeniden öğrenci alındığı gibi yeni mektepler de açıldı. Lakin yine de dönüşüm adına önemli, genel ve sürekli bir başarı kaydedilemedi. Şöyle ki sanayi mektepleri devlet tarafından tahsis edilen sabit bir bütçeleri bulunmadığı için yeterli ve düzenli gelire sahip değildiler. Vilayet matbaa ve gazetelerinin gelirleri, hayır sahibi kimselerin yardımları ve belediyelerin ayırdığı cüz'i ödeneklerin oluşturduğu varidatları ise verimli yönetilemedi. Gelir ve giderleri arasındaki denge seneden seneye bozuldu. Atölyelerine yeni alet-edevat ve makineler alınamadı. Mevcut bütçeleri nitelikli müdür, usta ve hoca istihdam edilmesine engel oldu ki bu alanda yeterli sayıda yetişmiş eleman da bulunmamaktaydı. Genellikle sanayi ve eğitimin ne olduğunu bilmeyen asker emeklileri, azledilmiş nahiye müdürleri vb. kimseler kayırlık adına vilayet sanayi mekteplerinin müdürlüklerine getirildi. Hoca bulunmadığı için verilen teorik eğitim ilköğretim seviyesini geçemedi. Ders araç gereçleri çağa uygun olmadığı gibi mesleki eğitim programları da erbabı çok olan ayrıca ilim ve tekniğe fazla ihtiyaç duyulmayan kunduracılık, terzilik, doğramacılık gibi sanatlarla sınırlı kaldı. Nitekim kalfa yetiştiren mektepler haline geldiler. Aldıkları eğitim yetersiz olduğundan iş hayatında pek başarı gösteremeyen mezunlar da ya üst seviyedeki mekteplerde eğitim alma yolunu tercih ettiler veya herhangi bir memuriyete girme çabasına düştüler. Başka bir deyişle memleket sanayi mektebi mezunlarından olması gerektiği gibi istifade edemedi. Nihayet çoğu sanayi mektebi, çocukları ıslah etmek bir yana kendileri ıslaha muhtaç hale geldiler¹⁴.

2. II. Meşrutiyet Devri Başlarında Vilayet Sanayi Mektepleri İçin Öngörülen Düzen

Islahhânelere Dair Nizamnâme'nin ilanından II. Meşrutiyet dönemine kadar geçen süre zarfında vilayet sanayi mekteplerinin organizasyonunu öngören yeni bir nizamnâme neşredilmedi¹⁵. Bu nedenle idari yapıları ile

H.1287 (1870), s.43; *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna H.1293* (1876), s.46; *Salnâme-i Vilâyet-i Girid, H.1293* (1876), s.10.

¹⁴ *BOA., Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.) 2664/69-1* (18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908); *BOA., DH.MKT. 1233/17-1* (10 M 1326/13 Şubat 1908); *BOA., Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdâresi (DH.MUİ),30-2/12-1* (13 L 1327/28 Ekim 1909); *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 41*, (26 Temmuz 1326/8 Ağustos 1910), s.641-643.

¹⁵ Mesela Bağdat Sanayi Mektebi'nin teşkilat ve işleyişi için Islahhânelere Dair Nizamnâme referans gösterilirken, Edirne Hamidiye Sanayi Mektebi'nin sanayi şubesi Dersâadet Sanayi

eğitim programları standart bir teşkilat yapısı ve müfredattan uzak kaldı. Eğitim süreleri dört yıl ile yedi yıl arasında değişen mektepler, bazen bir müdürün idaresi altında kaldılar bazen de değişik yerel kurumların üye verdiği bir komisyon tarafından yönetildiler¹⁶. Okutulacak dersler ve eğitimi verilecek sanatlar buldukları bölgeye ve imkânlarına göre farklılık arz etti¹⁷. Kısacası modern teknik eğitim, genel eğitimin ulaştığı seviye gözetilerek güncellenmiş bir müfredat çerçevesinde vilayet sanayi mekteplerinin programlarında yer almadı¹⁸.

Öte yandan merkezde bulunan ve vilayet sanayi mekteplerinin çatısı olarak görülen İstanbul Sanayi Mektebi de 1900'lü yıllara kadar tam anlamıyla bir mesleki-teknik eğitim kurumuna dönüşmemişti. Bu mektep 1892 yılı itibariyle teknik eğitim programının Fransa'dan getirilen Servier isimli mekanik mühendisine teslim edilmesiyle modern manada gelişmeye başlamıştı¹⁹. Mösyö Servier esnaf tarafından icra edilebilecekleri tespitinden hareketle kunduracılık, ayakkabıcılık ve terzilik gibi sanat dallarının -son alınan öğrenciler mezun olduktan sonra- mektebin mesleki eğitim programından çıkartılmasını sağladı²⁰. Sadece demir ve ahşaba dair sanatların eğitimi, Fransa'daki benzer mekteplerde uygulanan teknik doğrultusunda, verilmeye başlandı. Bununla beraber İstanbul Sanayi Mektebi'nin teknik programı Servier'in ayrılmasından sonra da II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarına kadar Fransız uzmanlar tarafından yönetildi²¹. Nihayet 1909 yılına gelindiğinde uygulanan yeni program ile

Mektebi Nizamnâmesi'ne göre yapılandırılmıştı. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1319* (1901), s.312, 473. 1900 yılında açılan Diyarbekir Hamidiye Sanayi Mektebi için ise Vali Halid Bey tarafından müstakil bir nizamnâme hazırlanmıştı. Bkz. Yıldız, *a.g.t.*, s.219.

¹⁶ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1321* (1903), s.292, 365, 461, 482, 694; *Salnâme-i Vilayet-i Bağdad, def'a 21, H.1325* (1907), s.98; *Salnâme-i Vilayet-i Sivas, def'a 17, H.1325* (1907), s.60.

¹⁷ Kastamonu Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim süresi dört yıl iken Adana ve Selanik Hamidiye Sanayi Mektepleri ile Kosova Hamidiye Sanayi Mekteb-i Âlisi'nde beş, Edirne ve İzmir Hamidiye Sanayi Mekteb-i Âlilerinde yedi yıl idi. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1319* (1901), s.313-315, 358; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1321* (1903), s.289-291, 327, 364-365, 519-520, 616, 633.

¹⁸ Aynı durum İstanbul Sanayi Mektebi için de geçerliydi. Nitekim değişimin gerisinde kalan 1868 Nizamnâmesi'nin güncellenmesi yaklaşık kırk yıl sürecekti. *BOA., Bâbüâlî Evrak Odası (BEO.) 3380/253466 -1* (21 B 1326/19 Ağustos 1908).

¹⁹ Servier'in tayini ile ilgili olarak bkz. *BOA., (Yıldız Perâkende Evrakı Mabeyn Baş Kitabeti) Y.PRK.BŞK. 24/62* (7 Kanun-ı Evvel 1307/19 Aralık 1891); *BOA., İ.DH. 1271/99960* (Gurre-i N 1309/30 Mart 1892); *BOA., İ.HUS.1/1310* (15 M 1310/9 Ağustos 1892).

²⁰ Servier'in Sanayi Mektebi'ni ıslah adına öngördüğü düzen için bkz. *BOA., (Yıldız Perâkende Evrakı Maarif) Y.PRK.MF. 1/48-3*.

²¹ *BOA., (İrâde Orman ve Ma'âdin) İ.OM. 5/1316 S-7/1* (6 Z 1315/28 Nisan 1898); *BOA., İ.OM. 6/1317 B-12/1* (25 C 1317/31 Ekim 1899); *BOA., İ.OM. 13/1327 M-1* (17 M 1327/8 Şubat 1909).

çağa uygun olarak ve ilk nizamnâmenin ilanından yaklaşık kırk yıl sonra hazırlanan Dersâdet Sanayi Mektebi Nizamnâmesi yürürlüğe girdi²².

İstanbul Sanayi Mektebi'nin gelişimi, genel ve teknik eğitimin ulaştığı seviye ve II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Sanayi Müdüriyet-i Umumiyesi'nin sanayi mekteplerine daha yakın alaka göstermesi Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı'nın hazırlanmasını kaçınılmaz hale getirdi. Nitekim bu düzenleme ile İstanbul Sanayi Mektebi'nin programında olduğu gibi demir ve ahşap sanatları vilayet sanayi mektepleri teknik eğitim programının temelini oluşturdu. Bunun yanı sıra hazırlanan tertibat ile mekteplerin eğitim süresi dört yıl olarak belirlendi ve okutulacak dersler güncellendi. Derslerin kim tarafından verileceği ve hangi kitapların okutulacağı detaylandırıldı. Günlük ve haftalık ders programı hazırlandı. Yatılı öğrenciler için bir zaman cetveli tanzim edildi. Teknik eğitim müfredatı yeniden ele alındı ve modern hale getirildi. Atölyelerde bulunması gereken makine ile alet-edevatın türünü ve sayısını gösteren bir çizelge düzenlendi. Ayrıca tertibata mektep binaları için öngörülen bir de plan eklendi ve yeni düzen 1911 yılı itibariyle mekteplere gönderilerek²³ yürürlüğe girdi²⁴.

Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı²⁵

Vilayet sanayi mekteplerinin iyileştirilmesi, ders ve mesleki programlarının teknolojik ilerlemelere ve ülke ihtiyaçlarına göre güncellenmesi noktasında Ticaret ve Nâfia Nezâreti tarafından hazırlanan yeni düzenlemede yer alan yapısal yeniliklerin ayrıntılarına gelince;

-Evvelâ vilayet sanayi mektepleri yüzü yatılı, bina ve atölye kapasitesine göre ellisi gündüzlü olmak üzere yüz elli mevcut üzerine teşkil edilecek ve öğrencilerin tamamı ücretsiz eğitim alacaktı²⁶.

-Mekteplere kabul edilecek öğrenciler, ilköğretim eğitimini almış, on iki yaşını tamamlamış ve sağlık açısından mesleki eğitim almaya elverişli olacaklardı.

²² Nizamname için bkz. *Dersâdet Sanayi Mektebi Nizamnâmesidir*, Dersâdet, 3 Ağustos Sene 1325; *Takvim-i vekâyî, numero 730*, s.2-6 (23 M 1329/24 Ocak 1911); Türkiye'de Teknik Öğretim II, (Bölge San'at Okullarının ve Gezici Köy Kurslarının Tarihçeleri), *Maarif Vekilliği Dergisi*, S.22-3, İstanbul, 1940, s.146-157.

²³ *Türkiye'de Teknik Öğretim II*, s.3, 31, 74, 296.

²⁴ *BOA.*, (*Şûra-yı Devlet*) ŞD.1241/26-7 (27 M 1331/6 Ocak 1913).

²⁵ *Ticaret ve Nafi'a Nezâreti Sanayi İdare-i Umumiyesi Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, Dersâdet, 1327. Söz konusu tertibatın dili tarafımızdan sadeleştirilmiş ve uzun tablolar bölünerek verilmiştir.

²⁶ *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.1.

-Mekteplerin teknik eğitim programı evvel emirde demir ve ahşaba yönelik mesleklerden oluşacaktı. Bunun yanı sıra her mektep bütçesinin müsaade ettiği ölçüde bir veya iki yerel mesleği programına alabilecekti.

-Eğitim-öğretim teorik ve pratik olmak üzere rüşdiye seviyesinde çok gerekli dersler ile mesleki eğitime yönelik matematik ve fizik derslerinden müteşekkil olacaktı. Eğitim süresi ise dört yıl olarak öngörülmekteydi.

-Mekteplerin teknik eğitim programını yönetecek müdürler ile demir ve ahşap şubeleri ustabaşları mümkün mertebe İstanbul Sanayi Mektebi veya Avrupa sanayi mektepleri mezunlarından seçilerek tayin edilecekti.

Vilayet sanayi mekteplerinin, maaşlar ve muhtelif masraflar için öngörülen bütçeleri ise 300.000 kuruş olarak belirlenmişti. Yerel gelirler ve nezaretin tahsis ettiği meblağ ile birlikte söz konusu bütçeye sahip olan mektepler yeni programa göre düzenlenecekti. Toplam gelirleri 300.000 kuruştan daha aşağı olanlarda yeni programın uygulanabilmesi için de gelir ve gider denk olacak, dengeyi sağlamak adına mevcut öğrencilerin haricinde öğrenci alınmayacaktı. Söz gelimi otuz öğrencisi olan bir mektebin toplam gelirleri öngörülen bütçenin üçte biri kadar olacak ve memur, hoca ve ustaları da buna göre tayin olunacaktı.

Tablo 1: Mekteplerde Uygulanacak Teorik Ders Programı²⁷

Örnek	Dersler	Birinci Sene						Okutulacak Kitabın İsmi ve Yazarı	Hocası	Açıklamalar
		Ders Sayısı		Senede		Kitap İsmi	Yazarı			
		Haftada		Saat						
		Kış	Yaz	Kış	Yaz					
5	Sarı*at	-	-	-	-	-	-	-	-	
4	Hüsn-i Hal ve hareket	-	-	-	-	-	-	-	-	
3	Resim	4	4	128	128	-	-	Oymahâne Ustası	Dört sene seklinde düzenlenen programa göre okutulacaktır	
3	Hesap	3	3	96	96	F.İ.O. Kitabının Tercümesinden	-	Mektebin Muhasebe Kâtibi	-	
3	Amelî Hendese	3	3	96	96	Amelî Hendese	Ali Fuat	Sanayi-i Hâşebîyye Ustası	Ta*dad ve terkim, amal-ı erba* a ve kesr-i âşarı programı gönderilecektir	
2	Ulûm-ı Diniyye	1	1	32	32	Akaid-i İslamiye den Amelî Ulûm-ı Diniyye	Hafız Nuri	Mektebin İmamı	Bu kitap iki sene okutulacaktır	
2	Türkçe	1	1	32	32	Yeni Usul Muallim-i Sarf (Birinci sene)	Ahmet Rasim	Mektebin Ser Mübassır	-	
2	Hüsn-i Hat ve İmlâ	1	1	32	32	-	-	Mektebin Ambar Kâtibi	-	
1	Coğrafya-yı Umumi	1	1	32	32	Haritah Coğrafya-yı Umumi (Birinci sene)	Safvet	Mahallince hoca tedarik edilecektir	-	
1	Tarih-i Umumi	1	1	32	32	-	-	Mahallince hoca tedarik edilecektir	-	
2	Kur*an-ı Kerim	1	1	32	32	-	-	Mektep İmamı	-	
2	Mahabat-ı Fenniyye	2	2	64	64	-	-	İki muallim mahallince tedarik edilecektir	-	
30	Toplam	18	18	576	576	-	-	-	-	

²⁷ Bu tabloda her sınıfta okutulacak derslerin isimleriyle her bir dersin bir hafta içerisinde kaç defa ve hangi kitaplardan, kim tarafından okutturulacağı gösterilmiştir. Niteliksiz birine verilmemek şartıyla dersler için gösterilen hocaların gerektiğinde değiştirilmesi yani derslerin mektebin hoca, memur ve ustalarına ne şekilde dağıtılması uygun ise ona göre dağıtılması, nezaretin görüşü alınmak suretiyle ve program çerçevesinde mümkün olacaktır. *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.4-5.

Tablo 1: (Devam)

Örnek	Dersler	İkinci Sene						Okutulacak Kitabın İsmi ve Yazarı	Hocası	Açıklamalar
		Ders Sayısı		Kitap İsmi	Yazarı	Senede				
		Haftada	Saat			Saat				
		Saat	21			Kış	672			
6	San'at	-	-	-	-	-	-			
4	Hüsn-i hal ve hareket	-	-	-	-	-	-			
4	Resim	6	192					Tesviyehâne Ustası	Dört sene şeklinde düzenlenen programa göre okutulacaktır	
4	Hendese	2	64					Salih Zeki	Sanayi-i Haşebiyye Ustası	
4	Hesap	3	96						İki hoca mahallince tedarik edilecektir	
2	Ulûm-ı Diniyye	1	32					Hafız Nuri	Mektebin İmamı	
2	Türkçe	2	64					Ahmet Rasim	Mektebin Ser Mubassır	
2	Malumat-ı Fenniyye	2	64						İki hoca mahallince tedarik edilecektir	
1	Coğrafya-yı Osmanî	1	32					Safvet	Mahallince hoca tedarik edilecektir	
1	Tarih-i Osmanî	1	32					Ahmet Refik	Mahallince hoca tedarik edilecektir	
30	Toplam	18	576							

Tablo 1: (Devam)

Örnek	Dersler	Üçüncü Sene						Okutulacak Kitabın İsmi ve Yazarı	Hocası	Açıklamalar
		Ders Sayısı		Okutulacak Kitabın İsmi ve Yazarı		Yazarı				
		Haftada	Senede	Kitap İsmi	Hocası					
							Saat			
6	San'at	-	-	-	-	-				
4	Hüsn-i hal ve hareket	-	-	-	-	-				
4	Resim	6	192				Sanayi-i Hadidiye Ustası	Dört sene şeklinde düzenlenen programa göre okutulacaktır		
3	Kimya	2	64	Mir'at-ı Fünun-ı Tibbiyeden Hikmet ve Kimya	Süleyman Tevfik		Sanayi-i Hadidiye Ustası			
2	Usl-i Defteri	1	32	Sualli ve Cevablı Defter Tutmak Usulü	Hüseyin Hıfzı		Mekteb Muhasebe Kâtibi	Kesr-i âdi, tenasüb ve tatbikatı, ref ve cezr, mikyasat: program gönderilecektir		
2	Hendese	3	96	Nazari ve Ameli Mücmel Hendese	Salih Zeki		Sanayi-i Haşebiye Ustası			
3	Cebir	3	96	Mücmel Cebir	Salih Zeki		Sanayi-i Hadidiye Ustası	Amâl-i erba' a birinci derece muadele programı gönderilecektir		
2	Türkçe (Kitabet)	1	32	Kitabet Hocası	Mehmed Fuad		Mektebin Ser Mubassır			
3	Malzeme	2	64	Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmani			Mektep Müdürlü			
30	Toplam	18	576							

Tablo 1: (Devam)

Örnek	Dersler	Ders Sayısı				Dördüncü Sene Okutulacak Kitabın İsmi ve Yazarı		Hocası	Açıklamalar
		Haftada Saat	Senede			Kitap İsmi	Yazarı		
			Kış	Yaz	Saat				
Yaz	24	768							
6	San'at	-	-	-	-				
4	Hüsn-i hal ve hareket	-	-	-	-				
3	Resim	6			192		Sanayi-i Hadidiyye Ustası	Dört sene şeklinde düzenlenen programa göre okutulacaktır	
3	Mukavemet-i Ecsam	2			64		Mektep Müdürlü		
3	Makine	2			64		Mektep Müdürlü	Mebâhis-i hareket; Mebâhis-i kuvvet; Mebâhis-i muvazenet; Malumat-ı esasiyye ve tatbikatı	
2	Malumat-ı Medeniyye	1			32	Terbiye-i Ahlakîyye Malumat-ı Medeniyye (Kısm-ı evvel)	Ali Seydi		
2	İktisat	2			64		Mahallince hoca tedarik edilecektir	Amâl-i erba ' a birinci derece muadele programı gönderilecektir	
3	Hendese-i Tersimiyye ve Tatbikatı	2			64		Sanayi-i Hadidiyye Ustası		
2	Fransızca	2			64	Silâber	Mektep Tabibi	Kıraat; Hüsn-i hat; Erkam; Tasrif ve Adâd-ı esasiye	
2	Kitabet-i Resmiyye	1			32	Kitabet Hocası (üçüncü senedeki kitap devam edilecektir)	Mehmed Fuad		
30	Toplam	18			576				

Tablo 2: Vilayet Sanayi Mekteplerinde Okutulacak Derslerin Günlük Programı ve Hocaları²⁸

Günler	Birinci Sene			İkinci Sene			Üçüncü Sene		
	Birinci Saat	Dersler	Hocalar	Birinci Saat	Dersler	Hocalar	Birinci Saat	Dersler	Hocalar
Cumartesi		Coğrafya-yı Umumi	Hoca tayin edilecek	Ameli Hendese	Ameli Hendese	Sanayi-i Hâşebîyye Ustabaşısı	Resim	Resim	Mektep Oymahânesi Ustası
Pazar		Hüsn-i hat ve imlâ	Ambar ve Ayniyat Kâtibi	Malumat-ı Fenniyye	Malumat-ı Fenniyye	Hoca tayin edilecek	Resim	Resim	Mektep Oymahânesi Ustası
Pazartesi		Ameli Hendese	Sanayi-i Hâşebîyye Ustabaşısı	Hesap	Hesap	Mektebin Muhasebe Kâtibi	Resim	Resim	Mektep Oymahânesi Ustası
Salı		Türkçe	Mektebin Ser Mubassır	Hesap	Hesap	Mektebin Muhasebe Kâtibi	Resim	Resim	Mektep Oymahânesi Ustası
Çarşamba		Hesap	Mektebin Muhasebe Kâtibi	Hendese	Hendese	Sanayi-i Hâşebîyye Ustabaşısı	Tarih-i Umumi	Hoca tayin edilecek	Hoca tayin edilecek
Perşembe		Kur'an-ı Kerim	Mektep İmamı	Ulüm-i Diniyye	Ulüm-i Diniyye	Mektep İmamı	Malumat-ı Fenniyye	Hoca tayin edilecek	Hoca tayin edilecek
Günler	Birinci Sene			İkinci Sene			Üçüncü Sene		
	Birinci Saat	Dersler	Hocalar	Birinci Saat	Dersler	Hocalar	Birinci Saat	Dersler	Hocalar
Cumartesi		Türkçe	Mektebin Ser Mubassır	Hesap	Hesap	Hoca tayin edilecek	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası
Pazar		Malumat-ı Fenniyye	Hoca tayin edilecek	Hendese	Hendese	Sanayi-i Hâşebîyye Ustabaşısı	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası
Pazartesi		Coğrafya-yı Osmani	Hoca tayin edilecek	Türkçe	Türkçe	Mektebin Ser Mubassır	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası
Salı		Malumat-ı Fenniyye	Hoca tayin edilecek	Hesap	Hesap	Hoca tayin edilecek	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası
Çarşamba		Ulüm-i Diniyye	Mektep İmamı	Tarih-i Osmani	Tarih-i Osmani	Hoca tayin edilecek	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası
Perşembe		Hendese	Sanayi-i Hâşebîyye Ustabaşısı	Hesap	Hesap	Hoca tayin edilecek	Resim	Resim	Mektebin Tesviyhâne Ustası

²⁸ Bu tablo okutulacak derslerin haftalık ve günlük programını ve hafta içerisinde birden fazla okutulacak olanların aralarındaki süreyi göstermek için örnek olarak düzenlenmiştir. Ders sayısı ve dersler arasındaki süreye dokunulmaması şartıyla idare tarafından günlerinin değiştirilmesinde bir mahsur yoktur. *Vilâyet Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.6-7.

Tablo 2: (Devam)

Üçüncü Sene						
Günlere	Birinci Saat		İkinci Saat		Üçüncü Saat	
	Dersler	Hocalar	Dersler	Hocalar	Dersler	Hocalar
Cumartesi	Cebir	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Hikmet ve Kimya	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Pazar	Malzeme	Mektep Müdürü	Hendese	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Pazartesi	Usul-i Defteri	Mektebin Muhasebe Kâtibi	Kitabet	Mektep Ser Mubassırı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Salı	Hendese	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı	Hikmet ve Kimya	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Çarşamba	Malzeme	Mektep Müdürü	Cebir	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Perşembe	Cebir	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Hendese	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı	Resim	Sanayi-i Haşebiyye Ustabaşısı
Dördüncü Sene						
Günlere	Birinci Saat		İkinci Saat		Üçüncü Saat	
	Dersler	Hocalar	Dersler	Hocalar	Dersler	Hocalar
Cumartesi	Mukavemet-i Ecsam	Mektep Müdürü	İktisat	Hoca tayin edilecek	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı
Pazar	Hendese-i Tersimiyeye ve Tatbikatı	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Makine	Mektep Müdürü	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı
Pazartesi	Makine	Mektep Müdürü	İktisat	Hoca tayin edilecek	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı
Salı	Fransızca	Mektep Tabibi	Mukavemet-i Ecsam	Mektep Müdürü	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı
Çarşamba	Hendese-i Tersimiyeye ve Tatbikatı	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı	Malumat-ı Medeniyye	Mektep Tabibi	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı
Perşembe	Kitabet-i Resmiyye	Mektep Ser Mubassırı	Fransızca	Mektep Tabibi	Resim	Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı

Tablo:3 Sanayi mekteplerinde okutulacak derslerin haftalık ve senelik programı ile hocaları²⁹

Hoca İsmi	Kur'an-ı Kerim	Ulum-ı Diniye	Resim	Hesap	Ameli Hendese	Türkçe	Kitabet	Hüsni-hat ve İmla	Hikmet ve Kimya	Usl-i Defteri	Cebir	Hendese-i Tersimiyeye ve Tarikah	Hendese	Toplam	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Toplam
Muhasebe				3						1				4	3		1		4
Kâtibi				96						32				128	96		32		128
Ambar ve Ayniyat Kâtibi								1						1	1				1
Mektep Ser Mubassırı						3	2	32						5	1	2	1	1	32
Mektep İmamı	1	2				96	64							3	2	1		32	160
Tesviyhâne Ustası	32	64												96	64	32			96
Sanayi-i Hadidiyye Ustabaşısı			6											6	6				6
Sanayi-i Hasebiyye Ustabaşısı			192											192	192				192
Toplam			6						2		3	2		13			5	8	13
			192						64		96	64		416			160	256	416
			6											14	3	2	9		14
			192											448	96	64	288		448
			18	3	3	3	2	1	2	1	3	2	5	46	10	11	16	9	46
			64	96	93	96	64	32	64	32	96	64	160	1472	320	352	512	288	1472

²⁹ Bu tabloda okutulacak derslerin türleriyle her sınıfta haftada ve senede kaç ders bulunduğu, kimler tarafından okuturulacağı örnek olarak gösterilmiştir. *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.8.

Tablo:3 (Devam)

Hoca İsmi	Resim	Hesap	Coğrafya-yı Umumi	Tarih-i Umumi	Coğrafya-yı Osmani	Tarih-i Osmani	Malumat-ı Medeniye	Malzeme	Mukavemet-i Eksam	Makine	Malumat-ı Fenniye	İktisat	Fransızca	Toplam	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Toplam
Mektep Müdürü	<i>Haftada Senede</i>							2	2	2				6			2	4	6
Mektep Tabibi	<i>Haftada Senede</i>						1	64	64	64			2	192			64	128	192
Hoca Tayin Edilecek	<i>Haftada Senede</i>		1	1	1	1	32						64	96				96	96
Hoca Tayin Edilecek	<i>Haftada Senede</i>		32	32	32	32					2	64		6	2	2		2	6
Oymahâne Ustası	<i>Haftada Senede</i>	3									4	64		7	2	5		64	192
Toplam	<i>Haftada Senede</i>	96					128							224	64	160			224
	<i>Haftada Senede</i>	4												4	4				4
	<i>Haftada Senede</i>	128												128	128				128
	<i>Haftada Senede</i>	4	1	1	1	1	4	2	2	2	2	2	2	26	8	7	2	9	26
	<i>Haftada Senede</i>	96	32	32	32	32	128	64	64	64	64	64	64	832	256	224	64	288	832
	<i>Haftada Senede</i>	6	1	1	1	1	4	2	2	2	2	2	2	72	18	18	18	18	72
Genel Toplam	<i>Haftada Senede</i>	192	32	32	32	32	128	64	64	64	64	64	64	2304	576	576	576	576	2304

Tablo:4 Vilayet sanayi mekteplerinin zaman cetveli³⁰

Zaman Taksimi	Teşrinievvel, Teşrinisani, Kanunievvel, Kanunusani, Şubat			Mart			Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül				
	e kadar			e kadar			den				
	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	Saat	Dakika	
Uykudan kalkma	5	00	5	00	5	30	5	30	5	30	
Yıkama ve namaz	5	30	7	15	6	00	7	15	6	00	
Mitatalaa ve müzakere	7	15	7	45	7	15	7	45	7	30	
Sabah kahvaltısı	7	45	8	45	7	45	8	45	8	00	
Birinci ders	8	45	9	00	8	45	9	00	9	00	
İstirahat	9	00	10	00	9	00	10	00	9	00	
İkinci ders	10	00	11	00	10	00	11	00	10	30	
Yemek, namaz, teneffüs	11	00	12	30	11	00	12	30	11	30	
Resim dersi	12	30	4	00	12	30	5	00	1	00	
Uygulama	4	00	5	00	5	30	6	00	5	00	
İstirahat	5	00	6	00	5	30	6	00	6	00	
Aksam mitatalaa ve müzakeresi	6	00	7	00	6	30	7	00	7	00	
Aksam yemeği	7	00	8	00	7	30	8	00	8	00	
Gece mitatalaa ve müzakeresi	8	00	8	30	8	30	9	00	9	00	
Namaz ve yatma	8	30	5	00	9	00	5	30	9	30	
Uyku	8	30	5	00	9	00	5	30	9	30	
Özet											
Sabah, akşam ve gece mitatalaa ve müzakeresi	3	45	3	45	3	15	3	15	3	30	
Teorik dersler	2	00	2	00	2	00	2	00	2	00	
Resim dersleri	1	00	1	00	1	00	1	00	1	00	
Uygulama	3	30	4	30	4	30	4	30	4	00	
Namaz, istirahat, yemek ve teneffüs	5	15	4	45	4	45	4	45	5	30	
Uyku	8	30	8	30	8	30	8	30	8	00	
Toplam	24	00	24	00	24	00	24	00	24	00	
Devam Cetveli (Bütün idari görevler ve ustalar bu cetvelde tabii olacaktır)											
8	45	4	00	8	45	5	00	9	00	5	00

³⁰ Eğitim-öğretimin verimli bir şekilde uygulanması bir tam günün uygun olarak ders, atölye ve dinlenme zamanlarına bölünmesine bağlı olduğundan söz konusu zamanları zevâli saate göre (öğle 12:00'yi başlangıç olarak esas alan uygulama) göstermek için bu tablo örnek olarak hazırlanmıştır. Zevâli saat uygulamasının yaygın olmadığı yerlerde tablodaki zaman taksimine aykırı olmamak şartıyla ezani saate göre (gün batımında 12:00'yi gösterecek şekilde ayarlanan saat uygulaması) düzenleme yapılabilir. *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.9.

Tablo 5: Sanayi Programı ve Öğrencilerin Atölyelere Taksimi³¹

Öğrenci Sayısı		Sanayi Şubeleri	Derece	Müstahtemler		Açıklamalar
Toplam Adet	Müfredat Adet			Görevliler	Ustalar	
		Sanayi-i Hadidiyye İmalathânesi (Demir Sanayi Atölyesi)	1			*Ağşap Atölyesi altı şubeden oluşmaktadır. Demir sanayinin ruhunu teşkil ettiği için cetvelde Modelcilik şubesinden bahsedilmemiştir. Marangozluk, biri Arap tarzı mimari diğeri Avrupa usulü olmak üzere iki çeşittir. Arap tarzı, bir takım sedef ve oyma türlerinin boya ile süslenmesinden, tornada yapılan işlerden ve mozaik işlerinden mürekkeptir. Bu sanat yalnız Beyrut ve Şam sanayi mekteplerinin programlarında bulunacaktır. Tercih eden öğrencilerin yalnız Arap usulünde tahsil görmemeleri, Avrupa marangozluk usulünde de bilgi sahibi olmaları sağlanmalı ve eğitim sırasında iki sanatın birbirine uygun olarak öğretilmesine itina edilmelidir.
	30	Tesviyeci Tornacı		1	1	
	10	Demirci			1	
50	10	Dökmeçi			1	
		Sanayi-i Haşebîyye İmalathânesi (Ağşap Sanayi Atölyesi)	2			
	12	Marangoz, Doğramacı, Sedefçi*		1	1	
	5	Modelci			0	
	3	Oymacı			1	
22	2	Ağşap tornacısı			1	
		Sanayi-i Mahalliyeden	3			
28	28	İki sanat at				
100		Toplam		2	8	

³¹ Bu tablo mevcut öğrencilerin şubelere taksimini ve her şubede bulunması gereken ustabaşı ve ustaların sayısını göstermektedir. *Vilâyet Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.10.

Demir Sanayii İmalathânesi Müfredat Programı

Tesviye Şubesi

Birinci Sene

Temrin (Alıştırma İşi)³²

1- Öğrenci eğe tutmasını, metre ile ölçmesini, 90, 120 derecelik gönyeler, kutr (çap) kumpası, çizecek, nokta gibi basit aletlerin isimleriyle kullanma yerlerini ve dört köşeli bir cisimi yuvarlak bir şekle çevirmeyi öğrenecektir. Bunun için 0,150 x 0,040 x 0,040 metre ölçüsünde bir parça demiri evvela muntazam dört köşe sonra sekiz, on altı ve otuz iki köşe şeklinde dönüştürdükten sonra yuvarlatacak ve yuvarlattıktan sonra altıgen haline getirerek³³ ince çelik eğesiyle düzeltip cila edecektir³⁴.

2- Öğrenci düz ve tırnak kaleminin kullanımı ile kullanım yerini, sağlam olarak çekiç vurmasını, demir ve diğer madenler üzerinde doğru kanallar açmasını, düz kalem ile fazla olan kalıntıları tıraşlamasını öğrenecektir. Bunun için 0,150 x 0,090 x 0,030 metre ebadındaki bir madeni, tırnak kalemi ile düzgün kanallar açtıktan sonra düz kalem vasıtasıyla dört köşe haline ve eğelemeksizin gönyesine getirecektir.

3- Öğrenci iki veya daha fazla yüzeyin birbirine eşit ölçüde tesviyesini ve somunlara vida açmak için kılavuz isimli aletin kullanımını ve kullanım yerini öğrenmek için demirden somun yapacaktır.

4- Öğrenci bir tarafı dik diğer tarafı geniş açılı olan herhangi bir parçanın tesviye edilmesini, pafta isimli aletin kullanımını ve vidaya nasıl diş açılacağını, silindir şeklindeki bir cisme yarı noktasından delik açmasını öğrenmek için bir takım mobilyaya köşebendi imal edecektir.

5- Öğrenci demire nasıl delik delineceğini ve matkap makinesini, pin alıştırmasını, elde rodela veya matkapla kavisli pul yapmayı, havşa açmak için kumpas matkabı kullanmasını öğrenmek ve iki parçayı hareketli olacak şekilde perçinlemek için bir adet çap yahut delik kumpası üretecektir.

6- Öğrenci çeşitli yüzeylerin birbiriyle kesişen yerlerindeki kavisleri muntazam bir şekilde eğelemek ve içinde altıgen şeklinde delik açmak gibi tecrübeleri görmek için somun veya araba anahtarı yapacaktır.

³² Ustabaşı ve ustalar dört yıl zarfında her şubede uygulanması gereken talimat ve temrinleri ölçüsüne ve tekniğine uygun olarak öğrencilere yaptırmaya ve temrinlerin senesi içerisinde tamamlanmasına dikkat ve gayret edeceklerdir. *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.11-18.

³³ Demire verilecek şekiller geometrik olacaktır.

³⁴ Her ne kadar yukarıda bahsi geçen basit aletlerin kullanımı ve kullanım yerleri ile eğe tutmayı öğrenmek için birinci temrin imal edilecektir denilmiş ise de söz konusu konuların tamamı bir temrinde öğrenilemeyebilir. Dolayısıyla öğrencilerin hakkıyla öğrenemedikleri kısımlar diğer temrinlerde tekrar edileceğinden eksikliklerinin kabiliyetlerine göre peyder pey giderilmesine çalışılacaktır.

İkinci Sene

- 7- Şire Makinesi
- 8- Yayık Makinesi
- 9- Saban
- 10- Tanane Makinesi

Üçüncü Sene

- 11- Bulgur Makinesi
- 12- Mısır Makinesi
- 13- Arpa Makinesi
- 14- Boru Kıvrıma için Silindir Makinesi

Dördüncü Sene

- 15- Kuyu Tulumbası
- 16- Sakız Dolabı
- 17- Harik (Yangın) Tulumbası

Öğrenciler yukarıda belirtilen temrinlerin veya benzerlerinin imalini tamamladıkları zaman kalfa derecesinde sanıat tahsil etmiş ad olunacaklardır. Eğitim süresinin tamamlanması için geri kalan günlerde dışarıdan gelecek ve üretimi mümkün olan siparişler ile meşgul bulundurulacaklardır.

Uyarı: Öğrenciler temrin veya sipariş olarak imal edecekleri eşyanın torna olacak kısımlarını bizzat kendileri yapacaklardır. Ayrıca bir dereceye kadar demircilik hakkında bilgi edinebilmek için kullanacakları alet ve edevatı da yapıp su vereceklerdir.

Demirhâne Şubesi**Birinci Sene****Temrin**

1- Öğrenci 0,50 x 0,030 x 0,030 ölçüsündeki demiri kaynak derecesinde ısıtarak dövüp 0,020 x 0,010 ölçüsüne getirdikten ve ortasından ikiye ayırarak birbirine kaydattıktan sonra büyük çekiç ve el çekici ile tamamıyla düz olarak 0,020 x 0,012 ölçüsüne getirecektir. Söz konusu temrini imal etmekteki maksat hem el çekicini serbest vurmak ve hem de arzu olduğu zaman yarım metre uzunluğunda bir mastar yapabilecek derecede mastarın her iki tarafına bakıp mastardan geçen hattı görebilmek için maharet kazandırmaktır.

2- 0,50 x 0,020 x 0,020 ölçüsündeki bir demiri üçe bölüp birer birer kaynak ağız yapıp kestikten ve kaynak ağızlarını birbirine kaydattıktan sonra düzeltip bir tarafına tekrar kaynak ağızı açacak ve diğer üç parçayı da kaydacaktır. Söz konusu kaynak ağızları teknik bilgiler dairesinde olacaktır. Öğrencinin kabiliyet kazanması çok kaynak yapmakla olur.

Öğrenci kaynak ağzının verilecek resim ile tekniğine uygun olmasına dikkat edecek ve parça ocağa konulduğu zaman ne şekilde ateş üzerine koyacağını ve ne kadar müddet ocakta duracağını belirleyecektir.

3- Dikdörtgen veya yuvarlak demirden rodela kesilerek el zımbasıyla üzerlerine istenilen ölçüde delik açılacaktır. Kesilen parçalar tam gönyesinde olacak ve her tarafındaki uzaklık eşit olmak üzere verilecek resme uygun olacaktır.

4- Kama ve mukabili kama: Bu temrinde bir şeyin örse dikey olarak düz tutulmasına ve keski ile kesildiği zaman gönyesinde bulunmasına dikkat edilecektir.

5- Başlı kama: *Fenn-i Makine* kaidesine riayet edilerek yapılacaktır.

6- El zımbasıyla delikli somun: Öğrenciler evvelce üçüncü temrinde imal ettikleri rodelerini kalıp içerisinde altı köşe somuna dönüştürecekler ve her öğrenci sene başında çeşitli ölçülerde yirmi beş adet somun yapacaktır.

7- Kaynak usulüyle cıvata imali: Bu temrinde öğrenci sarma yapmasını ve sarma ağzının ne kadar açık olacağını, verilen demir üzerine kaç milimetre demir kaynatıldığı zaman altı veya dört köşe cıvata başı olacağını öğrenecektir.

8- Kaynak usulüyle somun imali: Öğrenci öncelikle itina ile sarmayı yaparak bunun mil üzerinde dikey bulunmasına dikkat edecektir. Altı köşe somun imal ederek ocaktan çıkarılan sarmanın ne tarafına vurulacağını öğrenecektir.

9- Cıvata imali: cıvataları verilecek resme göre tek parça veya altı köşe ya da yuvarlak olarak yapmak şarttır. Cıvata başlarının gövdelerine dikey konumda olmasına özen gösterilecektir.

Demir şubelerinde gerek temrin ve gerekse sipariş olarak yapılacak bütün ürünlerin şubelere fayda sağlayacağı tabii olduğundan tesviyehâne öğrencisi hakkında tertip olunan programın içeriği demirhânenin muhtelif sınıflarında bulunan öğrenciler için de geçerli olacaktır.

Uyarı: Öğrenciler kendilerine ait olan bütün alet ve edevatı bizzat tesviyehânedede imal edeceklerdir.

Dökümhâne Şubesi

Birinci Sene

Temrin

1- Öğrenci kumun kullanılmasını, kuma ne kadar kömür karıştırılacağını ve nasıl bir tazyikle sıkıştırılacağını öğrenmekle beraber bir dikdörtgen parça kalıplayacaktır.

2- Öğrenci kum üzerinde ispatil, mala, deveboynu ve gönye gibi avadanlıkların kullanılmasını öğrenmek için bir adet pres soması yani köprüsü kalıplayacaktır.

3- Öğrenci kalıplanan işe ne yolda hava deliği açılacağını ve hangi tarafa yollar verileceğini öğrenmek için bir adet pres baskısı tablası kalıplayacaktır.

4- Öğrenci iş kalıplamak için lazım olan derecenin seçimini veya doğrudan doğruya yere iş kalıplamak usulünü öğrenmek için maden yatak kalıplayacaktır.

5- Öğrenci işlerin tesviye, torna ve planya edilecek taraflarını bilerek madenin yumuşak olan tarafını kalıplarken alt tarafa isabet ettirilmesini öğrenecektir.

6- Öğrenci maçanın ne demek olduğunu, kullanım yerini ve içinde bulunacak gazın kaçmasını sağlayarak kalıplanacak işleri öğrenmek için bir adet tulumba kalıplayacaktır.

7- Öğrenci herhangi bir işin kalıptan bozuk ve kambur çıkmamasını sağlamak adına takip edilen usulü öğrenmek için pres somyası altlığı kalıplayacaktır.

8- Öğrenci göbekli olan işlerin nasıl kalıplanacağını ve kancaların tertiplenmesini öğrenmek için bir adet küçük kasnak kalıplayacaktır.

9- 10- Öğrenci ev süslerine ait ufak işlerin dereceye konmasını ve tertibini öğrenmek için objedar kalıplayacaktır.

10- 15- Öğrenci tesviyesi yapılmış parçaların nasıl kalıplanacağını ve tesviye ve torna yayları için icap eden fazlalığın miktarını öğrenmek adına torna, planya ve matkap makinelerinin kırılan parçalarını kalıplayacaktır.

Demir şubelerinde gerek temrin ve gerekse sipariş olarak yapılacak bütün ürünlerin şubelere fayda sağlayacağı tabii olduğundan tesviyehâne öğrencisi hakkında tertip olunan programın içeriği dökümhânenin muhtelif sınıflarında bulunan öğrenciler için de geçerli olacaktır.

Uyarı: Her dökümcünün bir miktar modelcilik bilmesi şart olduğundan son sınıf öğrencilerinin nöbetleşe modelcilik eğitimi almaları elzemdir.

Ahşap Sanayii İmalathânesi Müfredat Programı

Özet

Ahşap sanayii marangozluk, doğramacılık, oymacılık, ahşap tornacılığı, Arap tarzı mimari marangozluğuna bağlı sedefçilik ve bir de demir sanayiine bağlı modelcilik olmak üzere altı şubeye ayrılmıştır.

Marangozluk konsol, boru, sandalye, kanepeler, büfe, kütüphâne, yazıhâne masa, sehpa vs. gibi eşya imalini içerir. Doğramacılık şubesinde kapı pencere kasaları, bölme camekân, dükkân camekânı, dükkân mostraları, dershâne sıraları vs. üretimi yapılır. Bu iki san'at bazen aynı gibi görünse de ihtisas ve üretim esasları farklıdır.

Oymacılık marangozluğun ayrı bir kısmıdır. Marangozluk süsleme san'atını içermesine rağmen süslemeyi sırf oymacılık teşkil edip ehemmiyeti memleketin mimari açıdan ilerleme seviyesine göre değişir.

Ahşap tornacılığı önemli olup marangozlukta, doğramacılıkta, bina inşaatında ve modelcilikte tatbik sahası bulunduğu gibi hususi ürünleri de vardır. Sehpa, yuvarlak masa, halılık, feslik gibi birçok ürünü ihtiva etmekle ayrı bir sanâat şubesini oluşturur.

Sedefçilik yine özel bir sanâattır ve yalnız Arap tarzı mimari marangozluğunda kullanılmaktadır. Camilerdeki kapı ve pencere kanatlarında birçok sedef süslemesine rastlanmaktadır. Sedef fildişi, arusen boyalı kaplama ve ağaçlardan oluşan gayet zarif Arap mobilyalarını süsler.

Modelcilik şubesi gayet mühim ve elzem olmakla beraber memleketimizde gerektiği ölçüde önemsenmemiştir. Demir sanayiinin temelini oluşturur. Bilindiği gibi üretilen bir makine, tulumba veya ziraat makinelerinden herhangi biri pik, bakır pirinç ve demir madenlerinden oluşmaktadır. Evvela pik ve bakır olan kısımlar için ahşaptan modelleri imal edilir. Bu modeller makine ile aynı büyüklükte üretildikten sonra dökümcüler tarafından kalıplanır ve bu suretle zirai aletler vs. vücuda gelir. Dolayısıyla bu meslek demir sanayiinin gelişimine bağlıdır.

Marangozluk ve Doğramacılık Şubesi

Birinci Sene

Öğrenci marangozluğa ait edevatın nasıl bilendiğini ve isimleriyle kullanım yerlerini öğrenmek için aşağıdaki temrinleri yapar.

Temrin

1- Öğrenci 0,500 x 0,250 x 0,070 metre ölçüsünde bir çam ağacı alarak düzgün yüzünü ve kenarlarını tesviye ettikten sonra kalınlığını çıkarmalıdır. Bu ağacı geniş tarafından eşit parçalara ayırıp nişangeç aracılığıyla çizmeli ve tam çizgi üzerinden bıçkı ile kesmelidir. Kesilen parçaları kare şekline getirinceye kadar tekrar işlemelidir³⁵.

2- Öğrenci birinci temrin neticesinde meydana gelmiş olan kare ağaçları nişangeç ile ikiye bölüp zıvana keser gibi dikey olarak tezgâha bağlayarak kesmelidir. Bu sayede zıvana kesmesi kolaylaştırılmış olur.

3- Metre ve kısımları öğretilecektir.

4- Öğrenci delik delmesini öğrenmek için lüzumsuz bir ağaç üzerine hakisle delik delmeyi ve delik kaleminin kullanımını öğreninceye kadar alıştırmaya yapacaktır.

İrtibat-ı Ahşap³⁶

5- Kornişsiz ve genişsiz köşe raptiyesi: Sıradan olan bu alıştırmaya dişili ve erkekli zıvana demek olup adi işlerde kullanılır.

³⁵ İlk alıştırmaya olması itibarıyla öğrenci çok fazla zorluk çekecek ve hatta bu işi üç veya dört günde tamamlayacaktır. Dolayısıyla teknik öğretimden sorumlu hocalar öğrencileri dikkat ve gayretle takip etmelidirler.

³⁶ İrtibat-ı ahşap temrinleri çam ağacından gayet dikkatle yaptırılacak ve tutkalsız çattırılacaktır.

- 6- Orta raptiyesi: Bu alıştırma da bir zıvana ve bir delikten ibarettir.
- 7- Genişli köşe raptiyesi: Adi kapı ve pencere köşeleri için
- 8- Genişli ve korneşli köşe raptiyesi: Sağlam kapı ve çerçeveler için
- 9- Korneşli ve lambalı orta raptiyesi: Bu da kapı ve çerçevelerde kullanılır.
- 10- İki tarafı açık dişli çatması: çekmeler için
- 11- Bir tarafı açık dişli çatması: çekmeler için
- 12- Çekmeli destek: Mimari inşaatta kullanılır
- 13- İki-üç zıvanalı ahşap vida taklidinde bir çatı
- 14- Gizli diş: çekmeler için
- 15- 0,52 x 0,38 x 0,025 ebadında başlıklı iki adet resim tahtası yapılacaktır. Ayrıca sene sonuna kadar bazı küçük işler yani tamirat yaptırılmalıdır³⁷.

İkinci Sınıf³⁸

Birinci sınıf için belirlenen on beş temrini imal eden öğrenci, marangozluğa bağlı küçük işleri yapma kabiliyetine sahip olacağından yavaş yavaş sehpa, adi masa, basit raf, küçük dolap vs. gibi basit eşyaları imal edecektir.

Üçüncü ve Dördüncü Sınıf³⁹

Bu sınıflarda öğrencinin kuvvet ve derecesine göre raflar, masalar, yazıhâne, kütüphâne, sandalye ve bunlar arasında doğramacılığa bağlı kapı, pencereler, cemaken vs. yaptırılacaktır. Ayrıca vilayete mahsus ahşap sanayii hangi ürünlerden oluşmakta ise onların da tekniğine uygun imali sağlanacaktır. En fazla öneme sahip olan araba imali öğrenciye yine bu iki sınıfta yaptırılacaktır.

Dördüncü sınıfı tamamlayıp diploma alan bir öğrenci her çeşit eşyayı imal edebilmelidir. Ayrıca marangozluk ile doğramacılık eğitimi karışık olarak birlikte verilmelidir.

Oymacılık Şubesi

(Eğitim süresi ilk iki senedir)

Birinci ve İkinci Sınıf

Ahşap sanayiinin en naziği ve önemlisi olan bu şubeye devam eden öğrenci doğru oluk çekmek, kavisli ve daire şeklinde oluk oymak, yalnız oluk kalemiyle çeşitli resimlerin oymalarını yapmak, direk üzerine oluk ve

³⁷ Bütün temrinler ustabaşı tarafından çizilip resme göre imal ettirilmeli ve ebadı hususi surette kontrol edilmelidir.

³⁸ Marangozhânedede imal edilecek bütün işlerin evvela ustabaşı tarafından resimleri çizilmelidir. Resimsiz iş yaptırılması yasaktır.

³⁹ Bu sınıfların programında bulunan ahşap imali haricinde ürün sipariş edildiği takdirde çeşitlilik olması açısından öğrenciye iş yaptırılacaktır.

şekil süslemeleri imal etmek, Rönesans tarzında oymaların en hafif kısmından kütüphâne ve aynalı dolap taçları yapmak, direk ve tornalar üzerindeki oymaları oymak ve tabla üzerlerine nazik oymalar çizip oymak ile meşgul olacaktır.

Öğrenciler iki sene zarfında imal etmiş oldukları oymaların toplam resimlerini kopya edip saklamalıdır. Daha ziyade vilayet dâhilinde kullanılan işlerin üzerlerinde ne gibi oymalar işleniyorsa bunların tamamını öğrenmelidirler⁴⁰.

Üçüncü ve Dördüncü Sınıf

Oymacılık şubesine seçilen öğrenciler üçüncü sınıfta marangozluğa yönlendirilip eğitim süresinin sonuna kadar devam ettirilmelidir. Burada öğrencilere evvela marangozluk şubesinin birinci sınıfına ait temrinlerin en önemlileri yaptırılmalıdır. Ardından ikinci sınıfın işleri ve diploma verilinceye kadar üçüncü ve dördüncü sınıfta yapılan eşyanın bazıları imal ettirilerek eğitimleri tamamlanmalıdır.

Ahşap Tornacılığı Şubesi (Eğitim süresi ilk iki senedir)

Birinci ve İkinci Sınıf

Öğrenci evvela kalem sapı, marangoz tokmağı gibi basit şeylerden başlayarak hafif masa ayakları, sehpa direkleri, büfe, boru direkleri, parmaklık ve tamamen tornada işlenen sehpa, havluluk gibi gereçleri imal edecektir. Ayrıca modelcilik için gerekli olan modeller yaptırılmalıdır⁴¹. Netice itibarıyla iki sene zarfında bu mesleği eksiksiz olarak öğrenmek için vilayet bünyesinde bu sanata bağlı bütün eşyanın üretimi yapılmalıdır.

Üçüncü ve Dördüncü Sınıf

Bu şubenin öğrencileri üçüncü sınıfta marangozluğa yönlendirilerek oymacılık şubesinin üçüncü ve dördüncü sınıflarında olduğu gibi eğitimlerine devam edeceklerdir.

⁴⁰ Oymacılık iki şubeye ayrılmış olup biri Avrupa diğeri Arap usulüdür. Avrupa usulü programda bulunan maddelerden ibaret ise de Arap usulü oymalar bilinen işaret ve süslemelerden başka mukarnes denilen mihrap şeklindeki oymalar ve Arap tarzı Osmanlı mimarisinde dahi *tarz-ı mimari-i mücevheri* olarak isimlendirilir. Bu gibi oymalar Şam ve Beyrut sanayi mekteplerinde öğrencilere usulü dairesinde öğretilmelidir.

⁴¹ Ahşap tornacılığı şubesi de biri Avrupa diğeri Arap tarzı mimari tornacılığı olmak üzere iki kısımdır. Bu şubede oldukça önemli ve Avrupalılar nezdinde fevkalade kabul ve rağbet gören meşrebiye denilen koniler imal edilir. Küçük parçaların kafes şeklinde birleştirilmesiyle meydana gelen bu ürünün üretildiği Ahşap tornacılığı şubesi yine sadece Beyrut ve Şam sanayi mekteplerine mahsustur.

Sedefçilik Şubesi

Öğrencilerin sadece sedefçilik mesleğine devamları uygun değildir. Marangozluk kısmında eğitim alan öğrenci muhtelif sınıflarda Arap tarzı mimari üzere işleyeceği işin sedef kısmını ustabaşının gözetimi altında kendisi yapacaktır. Öğrencilerin atölyelere taksimini gösteren cetvelde de belirtildiği gibi Arap tarzı mimari marangozluğu yalnız Beyrut ve Şam sanayi mekteplerinin programlarında yer aldığından sedefçilik mesleği de söz konusu mekteplere tahsis edilmiştir.

Modelcilik Şubesi

Birinci Sene

Bu mesleğe devam edecekler marangozluk şubesinin birinci sene programını başarıyla tamamlayan kabiliyetli öğrenciler arasından seçileceklerdir.

İkinci ve Üçüncü Sene

Öğrenci bir çift ahşap gönye, dershanelerde kullanılan ahşap pergel ve geometri dersleri için gerekli olan gereçleri yapacaktır. Temrinleri tamamlayan ve talimatları yerine getiren öğrenciler mümkün mertebe model üretimi noktasında liyakat sahibi olacağından derece derece gerekli olan modeller ve maharet kazandıkça çeşitli araç-gereçlerin modelleri yaptırılır. Hocanın vereceği resim çerçevesinde (her şube için resim yapmak elzem olmakla beraber modelcilik için pek zaruridir) sırasıyla ıskara modeli, kasnak, yatak, su borusu, yangın ve kuyu tulumbası, arpa makinesi özellikle ziraat aletleri modelleri ile marangozluğa ait bazı gereçlerin modelleri yaptırılır.

Dördüncü Sene

Modelcilik mesleğini öğrenmek şüphesiz dökmeçilik sanatını anlamaya bağlıdır. Dolayısıyla öğrencilerin ilk iki ay dökmeçilik şubesinde eğitim görmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca yapacakları modeller üzerindeki tornaları da kendilerine yaptırmaya gayret edilmelidir. Modelcilik öğrencilerinin marangozluğa da aşına olmaları şarttır. Bunun için vakit buldukça bu mesleğe ait işlerden yapmalıdırlar.

Tablo 6: Vilayet Sanayi Mekteplerinde Bulunacak Makineler ve Alet-Edevat⁴²

<i>Açıklamalar</i>	<i>Eşya Cinsi</i>	<i>Miktarı</i>		<i>Fiyatı (Kuruş)</i>	<i>Toplam Fiyat</i>	<i>Genel Toplam</i>
	<i>Tesviyehâne</i>					
	<i>Her tesviye öğrencisi için gerekli edevat</i>					
	Mengene tezgâhı (22 kiloluk)	1	adet		150	
	Çap kumpası	1	"		10	
	Delik kumpası	1	"		10	
	Pergel	1	"		15	
	Pirinç metre	1	"		5	
	El mengenesi	1	"		30	
	Çekiç	1	"		10	
	Düz ve şapkalı çelik gönye	2	"	20	40	
	Tornavida	1	"		5	
	Çelik nokta	1	"		3	
	Çelik çizecek	1	"		3	
	Saman eğesi	1	"		3	
	Düz kaba dişli eğe (11 pusluk)	1	"		6	
	Düz ince dişli lama eğesi (11 pusluk)	1	"		10	
	Bahksırtı kaba dişli eğe (11 pusluk)	1	"		6	
	Bahksırtı ince dişli eğe (11 pusluk)	1	"		10	
Tesviyehâned e otuz öğrenci bulunacaktır	Yuvarlak kaba dişli eğe (11 pusluk)	1	"		6	
	İnce kaba dişli eğe (11 pusluk)	1	"		8	
	Toplam				330	9.900
	<i>Otuz öğrencinin ortak kullanımı için verilmesi gereken aletler</i>					
	<i>Tesviyehânedede bulunması icap eden demirbaş eşya</i>					
	On beş beygir gücünde petrol ile çalışan motor	1	adet		12.000	
	On beş metre uzunluğunda elli beş metre çapında şaft	1	takım		4.000	
	İki buçuk metrelik paralel torna tezgâhı	1	adet		7.000	
	Bir buçuk metrelik paralel torna tezgâhı	2	"	5.500	11.000	
	Altmış santimetrelik ayak torna tezgâhı	2	"	1.000	2.000	
	Otuz milimetreye kadar delik açan matkap tezgâhı	1	"		2.000	
	On iki milimetreye kadar delik açan matkap tezgâhı	2	"	400	800	

⁴² Tablo 6'da vilayet sanayi mektepleri atölyelerinde yer alması gereken demirbaşın, makinelerin ve her öğrencide bulunması gereken alet-edevatın ayrı ayrı isimleri, adetleri ve yaklaşık fiyatları gösterilmektedir. Söz konusu alet-edevat ve makineler öngörülen bütün düzenlemelerin tamamlandığı bir mektepte bulunması gereken alet-edevat ve makinelerdir. Halihazırda geliri yetersiz olan mektepler, teçhizat noktasındaki eksikliklerini peyder peyder tedarik edeceklerdir. Bütçesi ve kadrosu yetersiz olan mekteplerde gerek maaşlar ve gerek diğer masraflarda tasarrufa gidildiği takdirde elde edilecek meblağ makine ve alet alımı için kullanılacaktır. *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*, s.19-24.

Tablo 6: (Devam)

<i>Açıklamalar</i>	<i>Eşya Cinsi</i>	<i>Miktarı</i>		<i>Fiyatı (Kuruş)</i>	<i>Toplam Fiyat</i>	<i>Genel Toplam</i>
	İki metrelik planya tezgâhı	1	"		8.500	
	Yirmi santimetrelik vargel makinesi	1	"		3.000	
	¼' ten bir parmağa kadar İngiliz pafta takımı	1	takım		700	
	1/16'dan ¼ parmağa kadar İngiliz pafta takımı	1	"		35	
	On milimetreden yirmi beş milimetreye kadar Fransız pafta takımı	1	"		900	
	Üç milimetreden on milimetreye kadar Fransız pafta takımı	1	"		300	
	Çırcır matkabı	3	adet	50	150	
	Göğüs matkabı	3	adet	85	255	
	İngiliz anahtarı	4	"	50	200	
	Bir parmaktan iki buçuk parmağa kadar boru anahtarı		"		75	
	2/8'den bir parmağa kadar boru anahtarı		"		25	
	On milimetreden yirmi beş milimetreye kadar rayba	12	"	18	216	
	Petrol lambası	2	"	100	200	
	Keski kısıkaçı	3	"	20	60	
	Düz keski kısıkaçı	3	"	10	30	
	Kargaburun kısıkaçı	3	"	10	30	
	Tenekeci makası	3	"	20	60	
	Birden iki buçuk parmağa kadar boru keski makası	1	"		75	
	3/8'den bir parmağa kadar boru keski makası	1	"		35	
	Tesviye ruhu	1			20	
	Şakul	1			10	
	Mihengir	5	adet	75	375	
	35 x 45 ebadında maden pileyid	4	"	350	1.400	
	Toplam				55.461	55.461
	Demirhâne					
Demirhânedede öğrenci bulunacaktır	Demirhânedede gerekli demirbaş eşya					
	<i>Demirci ocağı</i>	3	adet	800	2.400	
	Demir ve dökümhâne için vantilatör, boru ve diğer gereçler	1	takım		2.000	
	Seksen kiloluk demirci örsü	3	adet	400	1.200	
	Toplam				5.600	5.600
	Her üç demirci ocağına gerekli olan alet edevat					
	Demirci balyozu	3	adet	35	105	
	Demirci varakulası: demirciye mahsus küçük balyoz	3	"	25	75	

Tablo 6: (Devam)

Açıklamalar	Eşya Cinsi	Miktarı		Fiyatı (Kuruş)	Toplam Fiyat	Genel Toplam
	Demirci el çekici	3	"	20	60	
	Düz baskı	3	"	20	60	
	Yan baskı	3	"	20	60	
	Boncuk baskı	3	"	20	60	
	Oluklu baskı	3	"	20	60	
	Saplı baskı	3	"	20	60	
	Saplı zimba	3	"	20	60	
	Düz kısıkaç	3	"	20	60	
	Oluklu kısıkaç	3	"	20	60	
	Somun kısıkaç	3	"	20	60	
	Zimba kısıkaç	3	"	20	60	
	Düz oluklu kısıkaç	3	adet	20	60	
	Otuz kiloluk tezgâh mengenesi	1	"	200	200	
	Toplam				1.100	72.061
	<i>Dökümhâne</i>					
Dökümhâned e on öğrenci bulunacaktır	<i>Dökümhânedede gerekli demirbaş eşya</i>					
	Bakır ve maden için döküm ocakları ve maça fırını				4.000	
	Kum dolabı	1	"		300	
	Toplam				4.300	4.300
	<i>Dökümhâneye gerekli görülen alet-edevat ve maddeler</i>					
	Kum				1.000	
	Pota kalbur, grafit tozu vs.				2.800	
	Aletler için çelik	200	kıyye	8	1.600	
	Her üç talebeye mahsus alet ve edevat kasası	4	"	400	1.200	
	Toplam				6.600	6.600
	Genel Toplam					82.961
	<i>Ahşap Sanayii İmalathânesi</i>					
Marangozhân ede on yedi öğrenci bulunacaktır	<i>Yirmi marangoz tezgâhı için gerekli edevat</i>					
	Marangoz tezgâhı	20	adet	280	5.600	
	Planya	20	"	45	900	
	Düz rende	20	"	10	200	
	Kaba rende	20	"	10	200	
	Çifte rende	20	"	14	280	
	Dişli rende	20	"	12	240	
	Düztaban	20	"	10	200	
	Çekiç	20	"	5	100	
	Kerpeten	20	"	7	140	
	Nişangeç	20	"	6	120	
	Toplam				7.980	7.980

Tablo 6: (Devam)

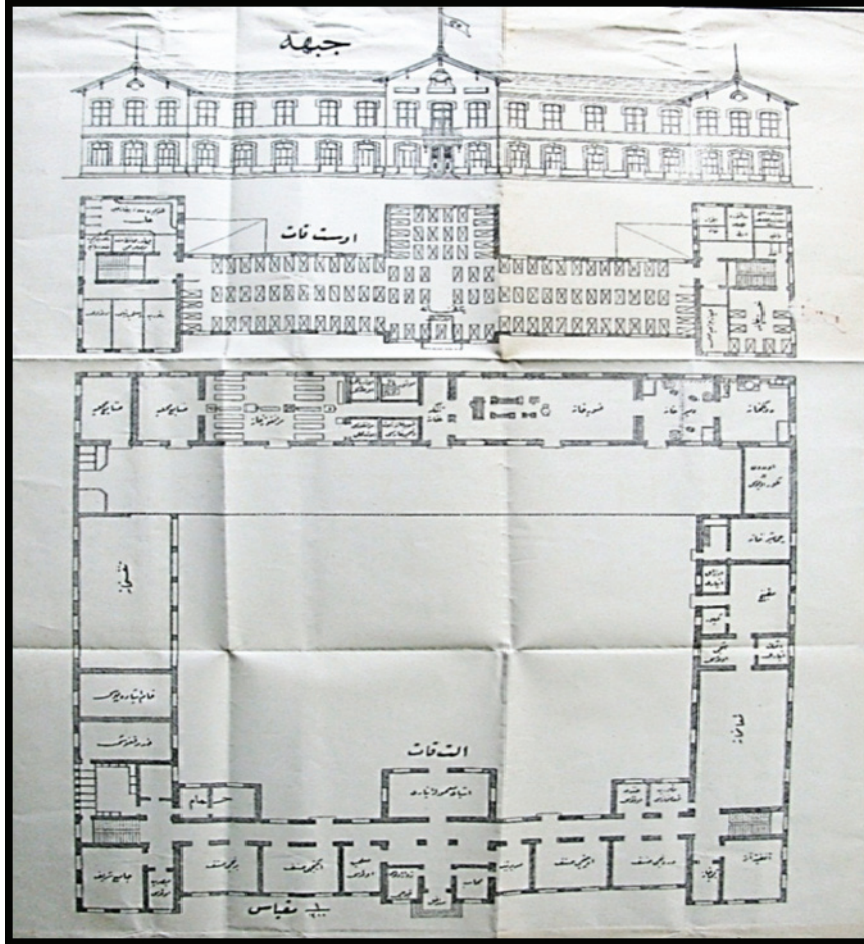
<i>Açıklamalar</i>	<i>Eşya Cinsi</i>	<i>Miktarı</i>		<i>Fiyatı (Kuruş)</i>	<i>Toplam Fiyat</i>	<i>Genel Toplam</i>
Yirmi tezgâh için	Tornavida	20	"	5	100	
	Pergel	20	"	6	120	
	Düz kalem	100	"	4	400	
	Sistre	20	"	2	40	
	Testere	40	takım	28	1.120	
	Törpü	60	"	3	180	
	Eğ	80	"	2,5	200	
	Metre	20	"	4	80	
	90° Gönye	20	"	10	200	
	Toplam				10.420	10.420
Oymahânedede üç öğrenci bulunacaktır	<i>Oymahâne Şubesi</i>					
	<i>Her dört oyma tezgâhı için gerekli olan edevat</i>					
Dört oymacı tezgâhı edevatı	Marangoz tezgâhı	4	adet	280	1.120	
	Oymacı düz kalem	6	"	20	120	
	Oymacı oluk kalem 3 numara	6	"	24	144	
	Oymacı oluk kalem 4 numara	6	"	28	168	
	Oymacı oluk kalem 5 numara	6	"	24	144	
	Oymacı oluk kalem 6 numara	6	"	28	168	
	Oymacı oluk kalem 7 numara	6	"	8	48	
	Oymacı oluk kalem 8 numara	6	"	8	48	
	Oymacı oluk kalem 9 numara	6	"	8	48	
	Oymacı oluk kalem 10 numara	6	"	8	48	
	Keçi tırnağı	6	"	8	48	
	Eğri keçi tırnağı kalem	6	"	4	24	
	Pergel	6	"	4	24	
Düz gönye 90°	10	"	4	40		
	Toplam				2.192	2.192
Tornahânedede iki öğrenci bulunacaktır	<i>Tornahâne Şubesi</i>					
	<i>Üç tornacı tezgâhı için gerekli olan edevat</i>					
Üç tornacı tezgâhı için	Torna tezgâhı	3	adet	1.200	3.600	
	Tornacı Kalem	48	"	10	480	
	Çap kumpası	6	"	15	90	
	Delik kumpası	6	"	7,5	45	
	pergel	6	"	4	36	
	Avare takımı	3	"	350	1.050	
	Toplam				5.301	5.301
Ahşap sanayii imalathânesinde bulunması gereken demirbaş	<i>Ahşap sanayii imalathânesinde bulunması gereken demirbaş</i>					
	Şerit testere makinesi	1	adet		9.000	
	Oymacı testere makinesi	1	"		800	
	Daire testere makinesi	1	"		4.000	
	Rende makinesi	1	"		6.000	
	Kordon-korniş makinesi	1	"		5.000	
	Genel Toplam				24.800	24.800

Tablo 6: (Devam)

<i>Açıklamalar</i>	<i>Eşya Cinsi</i>	<i>Miktarı</i>		<i>Fiyatı (Kuruş)</i>	<i>Toplam Fiyat</i>	<i>Genel Toplam</i>
	<i>Ahşap sanayiî imalathânesinde ustabaşının kontrolünde bulunması gereken alet ve edevat</i>					
	Erkek rende	15	adet		225	
	Yuvarlak rende	4	"	12	48	
	12 tıglı geniş	2	"	100	200	
	Tablaruka	1	"		30	
	Delik kalemi	12	"	10	120	
	Korniş rendesi	25	"	20	500	
	Adi matkap dolabı	2	"	12	24	
	Makinelî matkap dolabı	1	"		54	
	İngiliz sikaçosu	2	"	40	80	
	Adi sırtlı sikaço	4	"	15	60	
	Alaturka el sikaçosu	2	"	8	16	
	Farekuyruğu testere	5	"	4	20	
	45° Gönye	2	"	15	30	
	Hareketli şah ve gönye	2	"	13	26	
	Zemin testeresi	3	takım	20	60	
	Sandalyeci bıçağı	2	adet	4	8	
	Sandalyeci isponçu	2	"	5	10	
	İngiliz matkabı	1	düzine		160	
	Fransız kanatlı matkap	2	"	18	36	
	Burgu matkabı	1	"		24	
	Küçük el burgusu	20	adet	1	20	
	Büyük burgu	8	"	10	80	
	Marangoz oluk kalemi	20	"	4	80	
	Bilezik matkabı (çırçır)	3	"	10	30	
	Keser	2	"	6	12	
	45° lik rende tezgâhı	2	"	70	140	
	60 santim çapında yalıklı kösele taşı	2	"	125	250	
	Ağaç vida	5	düzine	90	450	
	Çeşitli boyda işkence	24	adet	30	720	
	Tutkal tavası	4	"	20	80	
	Farekuyruğu eğe					
	Testere egesi					
	Balıksırtı eğe					
	Bileği taşı					
	Testere ipi					
	Tutkal fırçası					
	Kaplama çekici					
	Ahşap vida paftası					
	Lambalı rende					
	Toplam				4.630	4.630
	<i>Yerel sanayiden iki çeşit meslek için gerekli alet-edevat ve makine</i>				20.000	
	Toplam				20.000	47.343

Tablo 7: Hesap Özeti

<i>Öğrenci Sayısı</i>	<i>Şubeler</i>	<i>Başlangıç için gerekli malzeme</i>	<i>Alet ve edevat</i>	<i>Demirbaş</i>	<i>Toplam</i>	<i>Genel Toplam</i>
	<i>Demir Sanayii İmalathânesi</i>					
30	Tesviyehâne		9.900	55.461	65.361	
10	Demirhâne		1.100	5.600	6.700	
10	Dökümhâne		6.600	4.300	10.900	
	Toplam		20.100	65.321	82.961	82.961
	<i>Ahşap Sanayii İmalathânesi</i>					
17	Marangozhâne, Modelhâne ve Doğramahâne	11.000	10.420	24.800	35.220	
3	Oymahâne		2.192		2.192	
2	Ahşap Tornahâne		5.301		5.301	
28	Ustabaşının kontrolünde bulunması gereken edevat		4.630		4.630	
	Toplam	11.000	22.543	24.800	47.343	47.343
	<i>Yerel sanayiden iki çeşit meslek için gerekli alet-edevat ve makine</i>				20.000	20.000
	Toplam					150.304

Vilayet sanayi mektepleri için öngörülen bina planı⁴³

Üst kat orta kısımda öğrenci yatakhânesi ve mubassır odası, sağ kısımda doktor odası, eczacı odası, hasta odası, muayenehâne, karantina odası, banyo ve hela, sağ kısımda hoca ve memurlara mahsus odalar, çamaşır odası, memurlar için hela ve banyo, öğrenciler için hela ve banyo bulunmaktadır. Alt katta ise Dökümhâne, Demirhâne, Tesviyehâne, Tenekehâne, ustabaşı odası, motor odası, Tesviyehâne alet ve tamirhânesi, Marangozhâne alet odası, Marangozhâne, Sanayi'-i mahalliye, dört adet sınıf, kimyahâne, anfi, müdüriyet, hoca, memur, muhasebe, kPapıcı ve hademe odaları, mubassır odası, ziyaretçi odası, Cami'-i Şerif, öğrenci ve memur yemekhâneleri, mamul ve ham eşya ambarları, hademe koğuşu, teneffüshâne, mutfak, erzak ambarı, kiler, ekmek ambarı, açıcı odası, çamaşırhâne ve odun-kömür deposu ile hamam yer almaktadır.

⁴³ Yeni yapılacak veya fiziki açıdan elden geçirilecek sanayi mekteplerinin ihtiyaca ve sanayinin kaydetmiş olduğu ilerlemeye uygun biçimde inşasıyla bir standarda kavuşturulmalarını sağlamak için 1/300 ölçeğinde hazırlanan ve bütün ayrıntıların yer aldığı plandır. BOA., ŞD. 1241/26-10.

Sonuç

Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı, vilayet sanayi mekteplerinin teknik-eğitim noktasında çağın gereklerine uygun olarak yapılandırılmasını sağlamak adına profesyonel olarak hazırlanmış bir dönüşüm projesi idi. Bu itibarla öngörülen düzenlemede mekteplerde okutulacak teorik dersler rüşdiye seviyesine çıkartılmış, mesleki program güncellenerek teknik demircilik ve marangozluk sanatları üzerine temellendirilmişti. Söz konusu alanlara yönelik her türlü makine ile alet ve edevatın cinsi tertibatta yer aldığı gibi öğrencilerin alacağı teorik ve pratik eğitimin her aşaması en ince detayına kadar müfredat programında belirtilmişti. Buna göre derslerin haftada kaç saat, hangi kitaptan ve kim tarafından okutulacağı, haftalık ve senelik program, öğrencilerin bir ders günü içerisindeki tüm faaliyetleri, şubelerin kontenjanı ile usta, ustabaşı sayıları ve nihayet mekteplerde bulunacak alet-edevatın maliyeti hazırlanan örnek tablolarla yer almaktaydı. Ayrıca mekteplerin fiziki yapılarını iyileştirmek için de modern bir bina planı hazırlanmıştı.

Tertibat tam anlamıyla uygulandığında ise vilayet sanayi mekteplerinde eğitim-öğretim açısından bir birlik sağlanmış olacaktı. Bu mekteplerden aynı seviyede eğitim alarak mezun olan öğrenciler, ülkenin teknik eleman sıkıntısını gidermeye yardımcı olacakları gibi esnafın da geleneksel yöntemleri terk ederek güncel metotları uygulamasına katkı sağlayacaklardı. Bununla birlikte mezunlardan isteyen âli (yüksek) bir mektep olarak yeniden yapılandırılması düşünülen İstanbul Sanayi Mektebi'ne devamlı daha donanımlı hale gelecek ve üst düzey görevlerde istihdam edilme şansını elde edecekti.

Ticaret ve Nâfia Nezâreti standardı sağlamak ve mekteplerin kalitesini arttırmak üzere 1911 yılı itibariyle tertibatı mekteplere göndererek uygulanmasını istedi. Ankara, Bursa, Edirne, Kastamonu ve daha bazı vilayet sanayi mektepleri imkânları dâhilinde ve kısmen yeni programı uygulamaya başladılar.

Öte yandan tertibatta öngörülen yenilikler, siyasi ve ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı çoğu mektepte uygulanamadı. Nitekim Balkanlarda bulunan sanayi mektepleri, tertibatın uygulamaya konulmasından kısa süre sonra işgal nedeniyle elden çıktılar. Buradaki öğrencilerin bir kısmı ise ülkedeki diğer mekteplere taksim edildiler. Bu nedenle birçok mektebin öğrenci sayısı kapasitesinin üzerine çıktı ve zaten maddi sıkıntı içerisinde olduklarından büsbütün çaresiz kaldılar. Açıldıkları dönemde olduğu gibi bir eğitim kurumundan ziyade yetimhâne haline geldiler. Bunun yanı sıra yine bir kısım mektepte hâlihazırda ders ve atölye çalışmaları için gerekli alet, edevat ve makine ile bu çalışmaları yürütecek yeterli sayıda öğretim kadrosu bulunmamaktaydı. Ne Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve ne de yüksek dereceli bir teknik-eğitim kurumuna tahvil edilemediğinden dolayı yeterli mezun veremeyen İstanbul Sanayi Mektebi, bu alandaki açığı kapatmaya yetmedi. Netice itibariyle hazırlanan programın yaygın olarak ve hakkıyla uygulanması noktasında gerekli olan siyasi istikrar, mali kaynak, kültürel ve teknik alt yapı ve nihayet zaman bulunamadı.

KAYNAKÇA**1.Arşiv Vesikaları**

BOA., BEO. 3380/253466 -1 (21 B 1326/19 Ağustos 1908).

BOA., DH.MKT. 1233/17-1 (10 M 1326/13 Şubat 1908).

BOA., DH.MKT. 2664/69-1 (18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908).

BOA., DH.MUİ. 30-2/12-1 (13 L 1327/28 Ekim 1909).

BOA., HR.TO. 411/10 (16 Mart 1850).

BOA., İ. HUS.1/1310 (15 M 1310/9 Ağustos 1892).

BOA., İ.DH. 1256/98560 (5 CA 1309/7 Aralık 1891);

BOA., İ.DH. 1271/99960 (Gurre-i N 1309/30 Mart 1892).

BOA., İ.DH. 497/33809 (12 R 1279/7 Ekim 1862).

BOA., İ.HUS. 79/53 (24 Ş 1317/28 Aralık 1899)

BOA., İ.MMS. 21/924 (23 B 1277/4 Şubat 1861).

BOA., İ.OM. 13/1327 M-1 (17 M 1327/8 Şubat 1909).

BOA., İ.OM. 5/1316 S-7/1 (6 Z 1315/28 Nisan 1898).

BOA., İ.OM. 6/1317 B-12/1 (25 C 1317/31 Ekim 1899).

BOA., ŞD.1241/26-7 (27 M 1331/6 Ocak 1913).

BOA., Y.MTV. 202/18 (20 Nisan 1316/3 Mayıs 1900)

BOA., Y.PRK.BŞK. 24/62 (7 Kanun-ı Evvel 1307/19 Aralık 1891).

BOA., Y.PRK.MF. 1/48-3.

2.Yazma Eserler

Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn, Nr.5099, (Mecmua-i Nizâmât-ı Vilâyât, 27 Ramazan 1283/2 Şubat 1867 tarihinde risale şeklinde Tuna Vilâyeti Matbaası'nda tab' olunmuştur).*

3.Gazete ve Mecmualar

Takvim-i vekâyî, numero 730, s.2-6 (23 M 1329/24 Ocak 1911).

İhsan Şerif, "Mithat Paşa-Sanayi Mektepleri", *Tedrisat Mecmuası*, Sene 5, Numara 3-30.

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 41, (26 Temmuz 1326/8 Ağustos 1910).

4.Yayınlanmış Eserler

Düstûr, Birinci Tertip, C.II.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1319 (1901).

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, H.1321 (1903).

Salnâme-i Vilâyet-i Adana H.1287 (1870).

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdad, def'a 21, H.1325 (1907).

Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum H.1291 (1874).

Salnâme-i Vilâyet-i Girid, H.1293 (1876).

Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu H.1293(1876).

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, H.1287 (1870); H.1325 (1907).

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna H.1293 (1876).

Dersââdet Sanayi Mektebi Nizamnâmesi, Dersââdet, 3 Ağustos Sene 1325.

Ticaret ve Nafi'a Nezareti Sanayi İdare-i Umumiyesi Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı, Dersââdet, 1327.

5.Araştırma ve İncelemeler

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

GİZ, Adnan, İstanbul'da İlk Sanayi Mektebinin Kuruluşu", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, S.35, İstanbul, 15 Ocak 1969, s.20-22.

KOÇ, Bekir, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6/2, s.113-127.

KODAMAN, Bayram, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri Hacettepe Üniversitesi 11-13 Temmuz 1977), Editörler: Osman Okyar, Halil İnalçık, Meteksan, Ankara, 1980, s.287-296.

ÖNSOY, Rifat, *Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.

ÖZTÜRK, Cemil, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: İslahhâneler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul, 1995, s.427-442.

Türkiye'de Teknik Öğretim II, (Bölge San'at Okullarının ve Gezici Köy Kurslarının Tarihçeleri), *Maarif Vekilliği Dergisi*, S.22-3, İstanbul, 1940.

UNAT, Reşit "Niş İslahhânesinin Kuruluş Tarihini Aydınlatan Bir Belge", *Meslekî ve Teknik Öğretim*, Ağustos 1962.

_____, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, M.E.B., Yayınları, Ankara, 1964

YILDIRIM, Mehmet Ali, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

YILDIZ, Hatip Diyarbakir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.